

Crnkovity Gábor

Anyanyelvtanítás a Vajdaságban

A magyar ajkú gyermekek Szerbiában a *magyar nyelv és irodalom* tantárgy keretében tanulják diszciplinánszerűen az anyanyelvüket. A tantárgyi követelményeket, ismeretköröket rögzítő tanterv irodalom- és nyelvtanításra oszlik. A legutóbbi, valamennyi tantárgyat érintő, ám lényegi változásokat kevésbé tartalmazó reform lépcsőzetes bevezetése a 2003–2004-es tanévtől folyik – megjegyzem, mindenféle előzetes szakmai párbeszéd, kísérlet, kipróbálás nélkül – az általános iskola első osztályától kezdően. Ez azt jelenti, hogy a 2009–2010-es tanévben végezte el az általános iskolát az utolsó, régi tanrend szerint tanuló évfolyam.

A reformtantervnek köszönhetően tanulnak a diákok az általános iskola első osztályától kezdve két idegen nyelvet a szerb és a magyar mellett, valamint ennek köszönhetően jelent meg az iskolai oktatásban a *polgári nevelés* tantárgy a *hittannal* és más választható tárgyakkal együtt. Mindez azt eredményezte, hogy jelenleg már az 5. osztályos tanulók is napi átlagban mintegy 7 tanórányi időt töltenek el az iskolában, nem számítva a választható tárgyakat, a szakköröket, az emelt szintű oktatáshoz kapcsolódó óraszámokat és a felzárkóztatást. Ilyen terhelés mellett nem szabad csodálkoznunk azon, ha a tanulók teljesítménye a minimális szintre csökken. Nem beszélve arról, hogy eközben a diákok úgy serdülnek fel, hogy nincs idejük gyermeknek lenni, ez pedig a pszichoszociális fejlődést illetően sok olyan visszasságot von maga után, amelyek majd csak a későbbiekben fognak jelentkezni. A jogok és a kötelezettségek tekintetében a nem mindig egyensúlyban levő iskolai demokrácia eredményeképpen lazult a fegyelem is, és gyakran a szülőkkel való együttműködés sem mutatkozik kellően hatékonyan. Diákjaink – a XXI. században – ilyen körülmények között tanulják a magyar nyelv és irodalom tantárgyat, amelyhez ugyancsak szorosan kapcsolódnak a már említettek, így a felzárkóztatás, az emelt szintű oktatás és a szakköri munka.

Az általános iskola felső tagozatában a nyelvtanítás épít az alsóbb osztályokban tanult tananyagra. Az 5. osztálynak kiadott tanterv így fogalmaz: „A magyar nyelv tanításának célja, hogy a tanulók elemi szinten megismerjék a mai magyar nyelv rendszerét, és a nyelvhasználatban alkalmazzák a megszerzett ismereteket” (Prosvetni glasnik 2007: 19). A tantervi utasítás szerint a nyelvtani anyagra 66 óra fordítható, az irodalomra pedig 114 óra. E jelenleg érvényben levő, új tanterv egyik meghatározó jellegzetessége a mi tantárgyunk szempontjából az, hogy frissebbek lettek az irodalmi szövegek, és ennek a szellemiségnek megfelelően új olvasókönyv, olvasási munkafüzet is született. Az anyanyelvtanításhoz kapcsolódva pedig *Gyakorló nyelvtan* címmel jelent meg új tankönyv. A nyelvtani törzsanyag 5. osztályban a következőképpen épül fel: a mondat fajtáinak, az alapvető mondatrészeknek (alany, állítmány, helyhatározó, időhatározó, módhatározó és a jelzők) a megismerése, valamint a mondatelemzés folyamatának a gyakorlása, a szavak hangalakja és jelentése, a szavak alaktani szerkezetének elsajátítása, a hangok és a betűk, a beszédhangok keletkezése és a felosztásuk.

A 6. osztályban évi 144 órában tanulják a diákok a magyar nyelvet és az irodalmat. A kiadott tanterv a nyelvtanra 64 órát ír elő, az irodalomra 80 órát. „A 6. osztályos nyelvtani tananyag a szófajok részletes megismerésére épül. A szerzett ismeretek a helyesírási / szóbeli- és írásbeli kifejezőkészség megerősítését szolgálják elsősorban” (Prosvetni glasnik 2008: 19). Hatodik osztályban tehát az egész tanév folyamán a szófajok, ezek jellegzetességeinek a megismerése áll a középpontban.

Hetedik osztályban a tanterv az előző években tanult nyelvtani ismeretek összekapcsolására törekszik, alkalmazni kell a korábban elsajátított hangtani, szófaji és mondattani ismereteket. A tanár egyik fő feladata

a mondatelemzés és az ötödik osztályban nem tárgyalt mondatrészek megismertetése. Erre a tanévre vonatkozóan a hivatalos tanterv nem határozza meg óraszámokban a nyelv- és az irodalomórák eloszlásának az arányát. A tanévre vetítve összesen 144 tanítási óra fordítható ezekre a tantárgyakra.

Nyolcadik osztályban a nyelvtan törzsanyagát az összetett mondat fajtáinak a megismerése és helyes használata képezi. A tanterv szerint a téma szerves folytatása a 7. osztályos tananyagnak. Éves szinten 136 óra áll a tanár rendelkezésére, de ennél az évfolyamnál sincs pontosan meghatározva az, hogy mennyi tanórát kell szánni az irodalomra és a magyar nyelvre.

Az Oktatási Minisztérium és az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke minden tanévben megrendezi a nyelvtanversenyt. Számunkra, akik a magyar nyelvet és irodalmat oktatjuk, ez igen fontos esemény, hiszen ezen a megmérettetésen kaphatunk teljes képet tanulóink felkészültségéről, és itt válik igazán mérhetővé a tankönyvek minősége is. A szerbiai magyar nyelvű oktatási rendszerben használatos tankönyveket az állam által működtetett Tankönyvkiadó adja ki. A kiadó újvidéki részlegében készülnek a nemzetiségi nyelvű tankönyvek, amelyeknek az oktatásba való bevezetését a Tartományi Oktatási Titkárság engedélyezi. Mivel ez igen lassú és nehézkes folyamat, ezért bizony előfordul, hogy az új tanterv megjelenése után erős késéssel (esetleg csak a következő tanévben) kerül a diákok kezébe az új tankönyv, amelynek a hiánya miatt tanárnak és diáknak egyaránt valóságos kálváriát kell végigjárnia abban a tanévben, amikor éppen szükség lenne rá. Mindebből az is következik, hogy nincs lehetőség a tankönyvpiacról tankönyveket válogatni, hanem a meglevőket kell kötelezően használni. Ezzel természetesen semmiképpen sem szeretném lebecsülni a jelenleg érvényben lévő tantervhez kiadott tankönyveket, már csak azért sem, mert az előző, fekete-fehér, idejétmúlt tankönyveknél sokkal esztétikusabban néznek ki. A tanári tapasztalataim azonban arról tanúskodnak, hogy az esztétikai szépség nem párosul minden esetben a tartalmi minőséggel. Igaz, a felfedezett hibákat folyamatosan javítják a Tankönyvkiadó szerkesztői. A gyakorlatban mutatkozik meg ugyanis az, hogy a tankönyv nem követi a tantervet, vagy nem érthető a gyermekek számára a példaanyag, vagy egyes helyeken szakmai hibák csúsztak a szerkesztésbe. A *Gyakorló nyelvtan* készítőivel kapcsolatban például időnként olyan érzéseim támadnak, mintha nem mindig tartották volna szem előtt a példafeladatok válogatásakor a gyermekek képességeit, és nem követték volna a tantervben foglaltakat. Emiatt a tanárnak kell folyamatosan válogatnia a feladatok között, ha azokat ténylegesen a tanulók képességeihez szeretné igazítani.

A továbbiakban arra térek ki, hogy a tehetséges tanulókkal miképpen lehet foglalkozni a magyar nyelv és irodalom tantárgy keretében (Crnkovity 2011: 563–564). Ez a kérdés rögvest olyan dilemma elé állítja a gyakorló pedagógust, hogy a tanórán kívül kell-e foglalkoznia a tehetséges diákokkal, vagy megteheti-e ezt az iskolai tanítási órán. A Szerbiában nemrég bevezetett standardizáció elméletileg ez utóbbira is lehetőséget adna a tanárnak. A középiskolai felvételi vizsgát kiváltó záróvizsga követelményeit ugyanis úgy állították össze a szakemberek, hogy az három szinten – alap-, közép- és haladó – teljesíthető. Az elvárások között az szerepel, hogy az alapszintet minden tanuló érje el, a középszintet a tanulók 50%-a teljesítse, és haladó szinten a tanulók 20–25%-a bizonyuljon megfelelőnek.

A „reformos generációnak” nevezett tanulói nemzedék a 2003–2004-es iskolaévben lépett az első osztályba. Ettől kezdve folyamatosan, évről évre dolgozták ki és vezették be az egyes évfolyamoknak szóló új tanterveket, amelyeket követtek a tankönyvek. Jelenleg a gondot az okozza, hogy a záróvizsgával kapcsolatos tudnivalók és a standardizált tudásszintek hivatalosan csak 2011-ben váltak ismertté. Ennek pedig az lett a további következménye, hogy e közelmúltban közzétett standardizáció jegyében követelik meg a három szintnek megfelelő óravázlatokat, oktatási anyagokat. Ezzel azonban az a gond, hogy a 2011-ben meghatározott követelményeknek sem az eddig megjelent magyar nyelvi és irodalmi tantervek, sem a tankönyvek nem felelnek meg.

Ami azonban a tehetséggondozást illeti, az egységesített követelményrendszer három vizsgaszintje egyértelműen a tehetséges diákok tanórai fejlesztése mellett áll. A kivitelezés persze nem ilyen egyértelmű. A tanítási órákon ugyanis együtt vannak a sajátos nevelési igényű tanulók az átlagos szinten és az átlag felett teljesítőkkel, így tehetséggondozásra a gyakorlatban nem nagyon van lehetőség. Ha valóban meg akarunk felelni a három szint célkitűzéseinek, akkor a tehetséges diákokkal megbízhatóan csakis az emelt szintű, szakköri órákon lehet foglalkozni.

Az *Oktatási Közlöny* (Prosztetní glasnik) az irodalmi olvasmányokat törzs- és kiegészítő, illetve ajánlott anyagra bontja. Előírja, hogy a tankönyvben szereplő ajánlott szövegekből válasszon a tanár, aki a tanmenetet kiegészítheti más szövegekkel is. Kiemelt célkitűzés, hogy a tanulók legyenek képesek összefüggésrendszerben gondolkodni, párhuzamokat vonni. A tanórákon éppen ezt a rugalmasságot lehetne kihasználni a tehetséges tanulókkal való foglalkozás megalapozására. Nyolcadik osztály végére ugyanis a tanulóknak haladó szinten a következő kívánalmaknak kell irodalomból megfelelniük: legyenek képesek folyamatosan olvasni ismeretlen szöveget is, tudják kiemelni ennek lényegét. Legyenek képesek a koordinált, de lényegében önálló irodalmi szövegértelmezésre, az elsajátított műfajok és stilisztikai fogalmak szövegben való felismerésére és jelentéseik feltárására. Legyenek képesek önálló véleményalkotásra, elképzeléseik kreatív kifejezésére. Legyenek képesek az interdiszciplináris összefüggések feltárására, valamint a verbális és a vizuális alkotások összehasonlítására (Crnkovity 2011: 568).

Az elmúlt évben felmérést végeztem a fenti követelmények megvalósíthatóságának a bizonyításra. A vizsgálat főként a szövegértésre, az új anyag meglévő tudással való összekapcsolására, valamint más tantárgyakkal való korrelációs képességére vonatkozott. A felmérésben részt vevő diákoknak nem mindegyike tartozott maradéktalanul a legjobb tanulmányi eredményű tanulókhoz. A teszt címét – *Játék a szöveggel* – úgy választottam meg, hogy a tanulók ne ijedjenek meg tőle, hanem azt érezzék, hogy tényleg nekik szántam (Crnkovity 2011: 569). A vizsgálatban három iskola 60 tehetséges diákja vett részt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a tanulók válogatásakor a kritérium igen szubjektív volt, mivel az adott iskola tanára választotta ki a felmérés résztvevőit (ez természetesen befolyásolhatta az eredményeket is). Az iskolák közül kettő falusi (Horgos és Ómoravica), a harmadik pedig városi (Topolya) volt. A horgosi Október 10. Általános Iskolába kétnyelvű, de többségükben magyar ajkú tanulók járnak. A földrajzi helyzet és a többségi magyar környezet előnyt jelenthet a jobb szövegértésben. Ómoravica teljesen homogén magyar falu, az Id. Kovács Gyula Általános Iskola egynyelvű tanintézmény. A topolyai Csáki Lajos Általános Iskola az előző két intézménytől városi jellegében és a vegyes osztályok számában különbözik.

A teszteredmények összesítése után arra a következtetésre jutottam, hogy a tanulók össze tudnak hasonlítani két szöveget, képesek összefüggésekben gondolkodni, ki tudják emelni a kulcsszavakat. Gyenge volt azonban a válaszadás százalékaránya, amikor a korábban megszerzett tudásukra kellett támaszkodniuk. Hasonlóképpen a szöveg megértését bizonyító helyes válaszok megadásakor magas százalékarányban nem voltak képesek a diákok megtalálni a helyes megoldást. Aggasztónak tűnik a tantárgyi korreláció alkalmazásakor adott helytelen válaszok nagysága is. A kapott adatok birtokában és a tehetségfogalom meghatározásának alapján azt a következtetést kellett levonnom, hogy bár az eredményeket nem lehet általánosítani, mindenképpen felvetődik az a kérdés, hogy milyen képet kapnánk a teljes populációra kiterjesztett mérés esetében. Valószínű, hogy az eredmények alakulását befolyásolta az előírt tanterv, annak megvalósíthatósága, a nyolcadik osztály végére megkésve kitűzött tudásküszöb. Mindenképpen oda kell azonban figyelni arra a tényre, hogy egyes diákoknak problémát okozott már magának a feladatnak a megértése is. Véleményem szerint talán ez a legfontosabb üzenet: a tanítóknak, illetve később, a felsőbb osztályokban tanító tanároknak a feladatmegértésre kellene elsődlegesen nevelniük a diákokat. Az eredmények arra is felhívják a figyelmet, hogy lenne bőven feladat a gyermekek problémamegoldó és logikai képességének a fejlesztésében. Sajnos nem túl biztató a

kép, ha a jelenlegi oktatásunk hatékonyságáról beszélünk a szövegértést illetően, és valószínűleg hasonló eredményekre jutnánk más területeken, például a grammatikai ismeretek alkalmazásában is.

Irodalom

Crnkovity Gábor 2011. A toposzkutatás és a tehetség nevelése. In: Takács Márta (szerk.) *A tehetséges tanulókkal való munka módszertana*. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. Szabadka. 562–575.

Magyar nyelv és irodalom 2007. *Prosvetni glasnik* 6: 19–22.

Magyar nyelv és irodalom 2008. *Prosvetni glasnik* 5: 19–21.

Crnkovity, Gábor: First language teaching in Vojvodina

Az írás szerzőjéről

Crnkovity Gábor

Id. Kovács Gyula Általános Iskola, Stara Moravica, Szerbia

crngabor[kukac]yahoo.com